

Тодор Бояджиев

Езикова ситуация у нас в исторически и съвременен план и европейската езикова политика

(Продължение от кн. 2/2008)

TODOR BOYADZHIEV

HISTORICAL AND MODERN ASPECT OF THE LANGUAGE SITUATION IN BULGARIA AND EUROPEAN INTEGRATION

(Continues from volume 2/2008)

Наред и успоредно с отрицателните оценки и мрачни прогнози за съвременната езикова ситуация главно около 24 май и Деня на народните будители в публичното пространство и в медиите избухват и емоционални възхвали на българския език, направени с чувствен възторг и родолюбиви пориви. В тях езикът се определя като нравствена сила, от чието съвършенство, яркост и чистота се изгражда духовната крепост на народа, която му дава самочувствие за интелектуално издигнат народ, равностоен с останалите народи, и историческо самосъзнание за трайните му заслуги. Около тези празнични дни всички ние се чувстваме особено горди, че сме българи, че чрез действената си вяра в ценността на собствения си език и култура българският народ е успял да спаси своята идентичност, своеобразие и волята си за развитие, че езикът е най-добрата гаранция за неговото съществуване и жизненост. Една част от тези възхвали на българския език са умерени, а други – вибрират от хуманитарни и емоционално-романтични пристрастия, патриотизъм, заслепяващ позитивизъм и объркващо свободомислие.

Нормално е един езиков колектив да има съзнание за ценностите на своя книжовен език. Всички народи хвалят своя език, смятат го за най-звучен и пригоден да изразява сложни мисли. Така е и у нас – езикът на нашите деди и майки за нас е свещен език. Ние имаме основание да се гордеем, че у нас се появява и разцъфтява първата българо-славянска писменост, че България е огнище на азбуката, на която днес пишат милиони славяни. С глоризацията на езика се изтъква, че ценим постиженията на българския дух и култура, тачим славното му минало, естетическата му стойност и изразителните му способности, неговата старинност, славното му и богато минало и значението му за другите славянски и европейски езици.

Много поети, писатели, учени и публицисти са възпели българския език. Написали са вдъхновени защити, възхвали и прослави, за да изразят дълбокото си уважение и гордост от великата сила на езика, да оценят ролята на тези българи, които с образоваността и езиковата си дейност са направили възможно Българското възраждане и са възстановили държавността. Още нашите възрожденци се обръщат към съотечествениците си да не забравят и почитат родния си език,

да изучават необятното му богатство и красота, да усвояват магията на словото. Най-силно и красиво е възпял българския език Иван Вазов. В стихотворението „Българският език“ той го прославя с най-чист патриотизъм, защитава го от нечистия стремеж да бъде охулен. Николай Хайтов променя средновековния девиз за езика като „враг“ с „Език мой – драг мой“. Блага Димитрова определя езика като „ковачница на националния характер“. Когато се прославя българският език, дългата му писмена традиция от общуването с образци на високата култура и исторически паметници, ние не го смятаме за единствено съвършен и не го противопоставяме по ценност на другите езици.

Поредицата от стереотипи и негативни оттенъци за състоянието на българския език, които ни заливат и около празничните дни, дават повод да се запитаме как те се отразяват и влияят на езиковата практика и езиковото поведение на хората, за да му помогнат да възроди достойнството и историческото им самосъзнание за езиковото наследство и за създаване на рефлексии за добър езиков усет и култура. С отговор на този въпрос неизбежно се стига до определяне самостоятелността на езика и да потърсим отговор на въпроса: народът ли изявява своите творчески възможности чрез езика, езикът ли – чрез народа, или едното и другото. Езикът не може да бъде преценен сам по себе си. Той не е свят на безлични илюзии, а реалност. Усъвършенстването му не трябва да се ръководи от тясно професионална предвзетост и възхвала, а от съзнанието за обществената му целесъобразност в общуването. Тъй като в днешната езикова ситуация и практика има обезпокояващи явления, възхвалите на езика и патриотичната шумотевица около него за желателните и нежелателните му промени имат за задача да превърнат тревогите около състоянието му във въпрос с широко обществено значение и грижи за него.

Безспорно е, че възхвалите на българския език са насочени към сънародниците ни и служат главно да възпитават любов към родния език, да утвърждават националните традиции и нравственост, за да бъде езикът източник на самочувствие, да ни прави той повече българи от всякога, да проявяваме **езиков патриотизъм**, за да реабилитираме позабравената ни национална гордост и да воюваме за българското. Според акад. Стефан Младенов и акад. Александър Т.-Балан, най-заслужилите поборници за чистотата на българския език, езиковият патриотизъм се проявява в грижите за опазване на родното слово, което е част от нашата психика, памет и индивидуалност, наслоения от детството и училището. За да бъдеш патриот, свободна и творческа личност обаче, не трябва да ставаш техен заложник и жертва, а да си отворен към света и към многобройните влияния, които неизбежно изпитваш. Езиковият патриотизъм е особено важен и необходим днес и за много хора, които преминават границите, отправени в други страни да учат и работят.

Сред най-важните фактори, които определят езиковата ситуация и оказват влияние върху формата, по която протича публичното общуване, е и индивидуалната нагласа на говорещите към езика и отношението им към езиковите проблеми. Това отношение може да има разнообразни подбуди и нюанси. Обобщено, то може да се основава на осъзнатия интерес или от липсата на такъв интерес към езиковата проблематика, да се мотивира от конюнктурни, идеологически и дидактически потребности, да бъде резултат от образованието и опитността на участващите в комуникацията. Тези фактори формират противоречиви позиции, предизвикват разгорещени спорове и различни възгледи за езика. Най-разискван при характеристиката на езиковата ситуация е въпросът за **езиковата чистота**. Към него проявяват жив интерес книжовниците още при изграждането на новобългарския книжовен език през 19. век. Тогава грижите за чистотата на езика се проявяват в последователния стремеж да се заменят турските и гръцките думи с домашни, или да се ограничат черковнославянските и руските, което довежда до значително очистване на езика от чуждите лексикални елементи. По-късно, след Освобождението, започва борба за замяна на лексемите от западноевропейските езици с народни или новосъздадени. Крайните прояви за системно прочистване на езика от навлезлите в него чужди думи са известни като **пуризм**, а неговите дейци – като **пуристи**. Пуризмът има у нас различни прояви, които би трябвало да се оценяват обективно с оглед

на историческата обстановка. В отделни периоди от развитието на книжовния език той е с умерени прояви, без крайности, исторически необходим и полезен, плод на патриотични чувства. В други периоди той е краен, без реални практически резултати. Днес пуризмът се пропагандира само от патриотично настроени хора и има перифериен и елитарен характер. Когато прекаленият пуризм приема екстремни форми в езиковата политика, той предизвиква заблуди, води до изолация и национализъм и в крайна сметка, до ксенофобия. Филолозите отдавна предупреждават за смешните резултати от прилагането му при общуването, убедени, че не съществуват чисти езици. Ако се отстранят например всички чужди елементи от езика, общуването сериозно би се усложнило. Трябва да отбележим, че и носителите на езика невинно знаят кои думи са домашни, свои, и кои не са български, а чужди. И самите пуристи не знаят точно как би изглеждал такъв „чист“ език, ако се изгони всичко „чуждо“ от него. Със своята хайка срещу чуждите думи съвременните пуристи днес предлагат хубав материал само за сатириците.

В публичното общуване се срещат прояви и на езиков **консерватизъм** или **традиционализъм**. Той е характерен за писмената сфера и в личната адресирана комуникация, в които крайно грижливо и акуратно се поддържат и използват установените книжовноезикови норми. С такова отношение към езика се отхвърлят неологизмите и чуждите думи. Привържениците му не приемат никакви нови кодификации и промени в нормите (особено в правописа) и в новите езикови техники (главно в синтаксиса). За езиковия консерватизъм е много характерно емоционалното отношение към езика на класическата художествена литература, който се приема за образец с архаичните и речесивните ѝ форми. В отношението към книжовния език на първо място се поставя предимно неговата символична и репрезентативна, а не комуникативната му функция. Поради тази причина възникват и отрицателните настроения против глобалното влияние на английския език.

С желанието за прецизен език, еднозначна, системна и икономична употреба на езиковите средства, се характеризира и езиковият **перфекционизъм**. Проявите му се изразяват със стриктното спазване в писмените и устните текстове на установения книжовен езиков стандарт. Говорещите се стремят да неутрализират ниската стилова диференциация на субстандартните елементи, да не допускат комбинацията им и изравняването на тяхната йерархия, за да не нарушават със снижения им престиж книжовната реч. Това отношение е близко до пуризма.

В печатните и аудиовизуалните медии често се проявяват крайните варианти на езиковия **либерализъм**. Проявите му се мотивират от схващането, че всички езикови средства, с които разполага езикът, са негово богатство, затова са удобни и уместни за употреба и няма причини те да не се употребяват, ако задоволяват комуникативните потребности на говорещите. Затова в текстовете се допуска съжителство и смесване на различни неутрални и емоционално маркирани варианти, сред които най-предпочитани са субстандартните. При тяхната употреба се откриват и нарушения в редуването на комуникативната им йерархия като се пренебрегва престижът на книжовния език за сметка на преднамерената и неограничена употреба на елементи от разговорната реч и жаргоните. Езиковият либерализъм насочва речевия стандарт към неговата масовизация, усредняване, а понякога и към огрубяване. Той толерира и насърчава посредствеността. Езиковият либерализъм има привърженици и сред лингвистите, които предпочитат само да наблюдават, описват и анализират проявите му и да откриват в тях тенденции за спонтанното и бъдещото развитие на езика.

Друг вид отношение на говорещите към езиковата практика е езиковата **индиферентност**. В книжовните писмени прояви той е неприложим и затова се проявява в тях много рядко. В по-голяма степен и несъзнателно той се демонстрира в устната реч, когато говорещите възприемат езиковите средства само като полезни и необходими за общуването, без те да се използват за оценки, и когато не се проявява интерес към езиковата проблематика и нормативността. Езиковата индиферентност може да бъде и умишлена, да има нарочен характер. В повечето случаи тя е мотивирана и

обусловена от цялостното негативно житейско отношение и поведение, от стремежа да се отхвърлят всякакви обществени норми и авторитети.

За тревожното състояние на езиковата ситуация често биват обвинени журналистите. Към тях се отправят упреци, че те разлагат езика, защото налагат нов стил на писане и говорене, който е пагубен за него. Те са прекалено небрежни в работата си със словото и демонстрират неграмотността си, скрита зад чужди думи и изрази. Като анализират езика на печатните издания, в радиото и телевизията, лингвистите твърдят, че журналистите държат палмата на първенството в разлагането и замърсяването на езика. От вестниците и телевизията изобилно се леят чужди думи с неясно за хората съдържание и значение, всекидневно „се бълват“ напълно ненужни чуждици, които се „узаконяват“ и започват да се употребяват и масово възпроизвеждат. Твърди се, че българският език ще се „удави“ в индустриалната мощ на модерните вестникарски клишета. Като се крият зад свободата на словото медиите си служат с езика на омразата, заливат ни под звуците на неспирна чалга и ключици с кич, посредственост, жълти клюки, страховити новини и политически крамоли. Прекалено внимание вестниците обръщат на фолк- и поп певци, на безпросветни хора от сенчестия бизнес, на наркотрафиканти, убийства и беззакония. Критичният вятър, който през последните десетилетия се надига срещу медиите, се свързва и със съдържанието на публикациите и темите в тях, със способността им да съчиняват истории, да фабрикуват събития, да описват това, което е важно за масовата и лесносмилаемата култура.

В анализите на медийните текстове, любим обект за филологически наблюдения, се посочват най-фреквентните езикови грешки, сред които са нарушения на правилата за свързване на текстовете, неправилна употреба на местоимения и предлози, усложнени и маниерни изречения с модерни словосъчетания и конструкции. Като пренебрегват установените правила, медиите нарушават не само нормативните предписания на закономерната и утвърдената езикова вариативност, но създават под чуждо влияние и паралелни норми и синтактични техники. Специалистите вървят по петите на журналистите, за да коментират и критикуват с язвителни забележки техните пропуски, слабости и грешки. Атаките им се засилват и срещу „жълтата“ преса, в която се възражда турска и жаргонна лексика и се налага „кретенски език“ и най-долен сленг. Дори и в текстовете на първокласни журналисти и в сериозни вестници може да се откриват фактически и фрапиращи грешки: неволно сбъркани букви и имена, неточни цитати и географски понятия, объркани исторически факти, демагогия и популизъм. В медиите всичко се казва с пренебрежение, все едно, че журналистът е най-великият и знаещ човек, който стои над всичко и всички. Грубата и често пренебрежителна стилистика на вестникарската реч, комбинирана с груба, пошла и просташка реч, която звучи от екраните на телевизиите, в преводните филми, естрадните песни и попфолка, снижават ценностната система и речевата култура на българина, водят до интелектуална деградация и до разрыв между поколенията. В резултат от това нашият език огрубява, опошлява се и се шаблонизира.

Ще бъде несправедливо обаче от казаното за езика на медиите да се правят обобщения за уязвимите им езикови стратегии. Заблуда ще бъде, ако приемем, че във вестниците има само грешки и неточности. Трябва да се откажем от оправдателния манталитет и преобладаващото убеждение, че само журналистите са виновни за днешното тревожно състояние на езика, и от популярното презрение към вестникарския език и публицистичния стил, от мнението, че езикът на медиите се изгражда само от непретенциозни изразни средства. Не е трудно да се види как след политическите промени у нас медиите взеха решително в свои ръце културните и обществените прояви и, вдъхновени от настъпилата демокрация без брегове, отхвърлиха всички стереотипи като реакция срещу тоталитарната цензура. Журналистите първи усетиха дефицита от простонародна реч в книжовния език и привлякоха на своя страна езикови средства, които му липсваха. Вестниците го развеселиха, разнообразиха и обогатиха с диалектни и разговорни елементи, отприщиха цялото му стилистично разнообразие, направиха го комуникативно жив и динамичен, обогатиха го с много нови и

заети думи и фразеология.

Безспорно е, че проблемите с езика на медиите са много и най-разнообразни. Те се обсъждаха и преди демократичните промени, когато бяха подчинени на идеологичните догми и на строги стилистични директиви. Днес те също са обект на оживени обществени дискусии поради коренните промени в медийния дискурс и новите комуникативни стратегии, които са тясно свързани с една нова митологична система, обхващаща свободата на словото, правата на човека, медиите като независима институция и четвърта власт, както и професията на журналиста като носител на обществена мисия. Медийният език, резултат на велик културно-исторически процес, разширява в голяма степен кръгозора на народа, отразява порасналото му гражданско самочувствие, изостря чувствителността на общественото мнение и създава общ поглед към националните и световните проблеми.

В новата политическа и обществена обстановка езикът на медиите и особено на периодичния печат придоби особен престиж, което дава основание да го определим като най-активното езиково пространство в публичното общуване, което силно въздейства върху съвременната езикова ситуация. Българският език започна все по-често да се отъждествява с езика на вестниците, защото техните прояви, текстове и пропагандни послания най-много се слушат и четат, и езикът им става образец и започна да оказва определящо влияние върху формиране стереотипите на публичното речево поведение. Докато по-рано ориентир при установяване на книжовните норми е бил езикът на художествените произведения, които са определяли стилистиката и принципите за подбора на езиковите средства в книжовните текстове, сега акцентът се измества към езика на средствата за масова информация, ориентирани към масовия адресат. Художествените произведения, които са индивидуални и елитарни продукти, са насочени по начало към естетическото самоутвърждаване на творческата личност на автора им в културния контекст на епохата. Те не са ориентирани конкретно към масовия читател. За успешното изпълнение на комуникативните намерения на журналистите е необходимо текстът да бъде адресно насочен както по характер на информацията в него, така и по език, който да се стреми към **колоквиализация** – внасяне на елементи на разговорност и диалогичност в него. Текстовете трябва да бъдат ориентирани към потенциалния масов читател, за да се достигне комуникативно и речево взаимодействие между адресанта и адресата, за да не възникнат нежелателни информационни загуби и разминавания. Медийните текстове, предназначени за непряко, опосредствено общуване, са жанрово и тематично много разнообразни: писма, репортажи, коментари, анализи, интервюта, дискусии и др. Те не предават само информация до максимално широка аудитория и не произвеждат единствено новини, но изпълняват и прагматични задачи – да интригуват и въздействат емоционално и манипулативно върху потенциалния читател, да го привличат на своя страна, да му показват различен поглед и отношение, да търсят причините за събитията и да изясняват тяхната същност, да отстояват собствени, групови или политически позиции и да оформят общественото мнение.

След обществените промени от 1989 г. в езика на медиите настъпиха промени. В комуникативните стратегии на вестниците започна да се проявява съзнателен стремеж да се заличи или да изчезне острата граница между общественото и частното, официалното и неофициалното, спонтанното и стилизираното, подготвеното и неподготвеното общуване, да се доближи медийният език до разговорния вариант на книжовния език. Борейки се за оцеляване, тиражи и читатели, новите вестници се принудиха да предлагат публикации, които носят нещо ново и интригуващо, което да е на границата между научните факти и сензационността в добрия смисъл на думата. Търсейки магическата формула на словото, с което съвременните хора могат да приемат новото и да застанат срещу злото, мизерията и бедността, журналистите тръгнаха по тясната пътека между новината и шоуто. За да привлекат читателите на своя страна, те потърсиха нови езикови средства и техники за постигане с тях на стилистични ефекти, ирония и недоверие. Освободени от канцеларщината и политическия шаблон, медиите започнаха охотно да приемат новите чужди думи и думи от забранените по-рано

сфери – преди всичко от разговорния вариант на книжовния език, жаргоните и диалектите. Думите с по-ниски стилистични оттенъци като вулгаризми, жаргонизми, турцизми и разговорното просторечие, които доскоро се възприемаха като елементи на битово-разговорната и уличната реч, активно навлязоха в печатните медии за създаване чрез тях на жива и експресивна реч и стилистични контрасти. Опитите да се легализират и включат нестандартни елементи от битово принизения стил в престижната книжовна норма по този начин позволява да се смекчи разрыва между книжовната и устната разговорна реч, да се толерират смесените текстове с преднамерената комбинация на елементи от различни стилове, на книжовни и некнижовни езикови елементи. Масовата им поява във вестникарските продукти ясно показва, че се засилва тенденцията за снижаване значимостта на кодификацията, която не може вече да служи като заслон от влиянието на разговорната стихия, от стилизацията ѝ в писмените текстове.

Макар че имат взаимноизключващ се характер, тези тенденции в медиите трябва да се смятат за определящи в развитието на съвременния български език. Те определят измененията в книжовните норми, довеждат до дублетност и конкуренция на езиковите елементи, особено в лексиката и словообразуването. Създадената колизия на изразните средства обаче влиза в противоречие с традиционната представа за речевия стандарт, възприеман като еталон в престижните сфери на публичното общуване, и предизвиква дискусии и противоположни оценки от филолози, писатели, културни дейци и др. Почти единодушно обаче се приема, че посочените фактори дават основание да се говори, че в медиите се създава закономерно и естествено **вестникарски** или **журналистически жаргон** и стил на писане и говорене, в които е намалена или стеснена репрезентативната функция на книжовния език, и с различни отклонения от нормите на речевия етикет се пренебрегват предписанията му. Вестникарският жаргон, разбира се, не е единен. Отклоненията от стандарта в него имат различен вид. Наред с книжовната, преобладава и разговорната реч, която се среща избирателно в сравнително стабилизирани социолингвистични прояви, регулирани от речевото поведение, от индивидуалната езикова компетенция и автоцензура или отвън чрез институциите, редакторите и езиковата политика на вестниците. Преднамерените отклонения от стандарта в медиите са във връзка с изцяло новите аспекти в съвременната комуникативна ситуация, от стремежа да се активизира в нея влиянието на битово-разговорната реч и субстандартните форми, което да позволи смесването им с респектиращия и престижен книжовен стандарт. Тези процеси в публичното общуване поставят книжовния език в условия на борба за оцеляване. Под натиска на разговорния език той трябва да запази репрезентативната си функция и стилистичната си система. Положението се усложнява и от това, че в съвременната лингвистика все по-често се изказва съмнението за целесъобразността от кодификация в езиковите идиоми и от строги нормативни ограничения в тях.

Медийната комуникация има значение за създаване на обществено отношение по езиковите въпроси, за утвърждаване образци на езиково поведение у говорещите, дава данни за връзката на езика с времето, спомага за обективна оценка на новите явления и личности. От друга страна, медийната реч оказва и съществено влияние върху развойната динамика в езика, определя характера и посоката на промените в публичното общуване. Тя освобождава езика от остарелите и непродуктивни конструкции, стимулира по-икономичните и перспективните словообразователни способности, продуктивните неологични процеси и създава нов тип номинации. Ако се опитаме да анализираме по-подробно факторите, които определят особеностите на медийната реч, ще се уверим, че те не се предизвикват отвън. В нея се отразяват универсалните процеси, характерни за съвременната ситуация и в други езици – към масовизация, усредняване, онародняване и огрубяване. Тези процеси се определят като **конвергентно** езиково развитие, защото се предизвикват от сходни екстралингвистични, информационни и комуникативни фактори и от силни интернационални процеси, развиващи се както в отделните национални езици, така и в международното езиково пространство, открито за взаимно влияние.

В днешно време публичното общуване у нас се извършва под влияние и на новите технически средства. Електронната комуникация радикално променя временните и пространствените граници на общуването, осигурява ускореното международно и межкултурно взаимодействие и позволява да се обхване максимално широка част от населението, като осигурява предаване на безгранична по своя обем и достъпност информация и знания. Тя внася също важни изменения и в публичното общуване, като влияе не само върху езиковите норми, но определя и насоките на тяхното развитие. Според подреждане на материала в текстовете и включената в тях информация жанровете на електронната комуникация са много разнообразни. И те както печатните медии имат възпитателна, информационна, развлекателна и комерческа функция. Телевизията например не предлага само информация и коментари. За по-голямата част от зрителите и слушателите тя, освен прогнозите за времето, е средство за забава, развлечение или просто за запълване на свободното време. Затова в текстовете се допуска смесване и спояване на книжовна и емоционално неутрална, експресивно оцветена реч и нерегулирана употреба на субстандартни средства, които нарушават установените норми и равновесието между развлекателните и сериозните предавания. Често до микрофоните се допускат и говорители с ниска езикова култура, в чиято реч не се спазват елементите на логическото говорене (ударение, паузи, интонация, темп и ритъм).

Езикът на телевизията често се критикува, защото с развлекателните си програми, жанрове и парвенюшка театралност тя насажда с показна арогантност популистка култура, агресия и примитивизъм. Ежедневно по телевизията се „въртят“ реалити, екшъни, трилъри, клипове, шоута, реклами и др., в които се нарушава стилистическата йерархия на езиковите средства с употребата на вулгаризми, жаргонни и разговорни думи и неадаптирани чужди названия (*Биг Брадър, Сървайвър, Survivor, Dancing Stars, лайф, фентъзи, екшън*). Те дразнят естетическите чувства и езиковия вкус на зрителите, като дори уронват моралните устои на обществото. Тази ситуация в телевизията вече се определя с термина **езиково-културна макдонализация**.

Ново виртуално и универсално средство за индивидуално и масово общуване е и интернет. Отличителната му черта е опосредствената комуникация с помощта на компютърни връзки. Освен традиционните писмени текстове, които имат своите неелектронни аналози, в интернет по нов начин се осмислят и такива жанрове като писмо и беседа. На тях се основават мрежовите жанрове *чат, блог, форум, електронно писмо* и др. Те влекат сред себе си изменения във вербалните и невербалните кодове на електронната комуникация – промени в лексиката, синтаксиса, правописа и пунктуацията. Независимо от писмената им реализация, текстовете в интернет имат черти, характерни едновременно за устния и писмен вариант на речта. Смесването им в съобщенията дава основание да се говори за нова функционална разновидност на публицистичния стил, определяна като **писмено-разговорна реч, киберезик, нетепик**. За да се изразят по-силно позиции и отношение към съдържанието на текстовете и да се прояви небрежност и диалогичност, съобразно с речевото поведение на събеседника и атмосфера на непринуденост, в тях се засилват отклоненията от езиковите норми, увеличава се вариантността в употребата на граматичните форми. В текстовете активно се използва и латиницата. Създават се и нови думи, заемат се модели и речеви образци от чужди езици, най-напред от английски, със стремеж текстовете да се уеднаквят с международната комуникативна среда. Една от характерните области, в които по особен начин този стремеж се проявява с прилагане нормите на практическата транслитерация, е топонимията и антропонимията. Наред с пълноценните текстове в интернет се появяват и неетични и булевардни послания с риск за обществото, предадени с грубия и остър език на конфронтацията.

В езика на рекламата като една от разновидностите на масовата комуникация също се откриват характерни езикови особености, които се обуславят от нейната прагматичност и адресност. Кратките рекламни текстове обикновено се съставят според изискванията на книжовния език с точно определена комуникативна стратегия, премислено речево поведение и *ти*-форми, за да имитират непринуденост и диалогичност, особено в устната реклама. В писмените реклами с особени функции

се натоварват пунктуационните знакове и словоредът. В тях се използват стари букви и латиница, за да предизвикват у покупателите впечатление за изисканост, високо качество и дълга традиция в производството на стоката.

Оживено и с абсурдни крайности в мненията се обсъжда у нас и речта на обществените личности, на политическия и държавния елит. Най-често в устните им изяви се забелязват неизживяни докрай диалектни изговорни особености и нарушения на правоговорните норми. Атакува се слабата езикова култура, сложната политическа риторика, демагогията и популизмът най-напред и често в речта например на депутатите: „Българските политици и държавници говорят нехаен, немарлив, примитивен, беден, мършав, блудкав, развален български език“ (Ст. Цанев). Те трябва да се убедят, че езикът им не е само техен личен проблем. Той безвъзвратно влияе върху езика на цялата нация. Щом се готвиш за политическа кариера, щом ще ставаш публична личност, трябва да се научиш да говориш добре или пък да мълчиш в името на народа.

Тревожното състояние на българския език, което постоянно се изтъква на страниците на не един и два вестника, предизвиква настойчивото искане за изготвяне на национална доктрина за защитата и подпомагането му, за приемане на закон, който юридически да го защитава и да регулира използването на езиковите средства в определени области на обществената комуникация. Съдържанието на закона трябва да бъде насочено главно към опазване на езика като един от основните елементи на идентичността, опора на националната култура, самосъзнанието и хилядолетната българска държавност. Приемането от парламента на такъв закон трябва да откликне на общественото недоволство, изразено в анкети, гневни изказвания и настойчиви предложения в печата, главно от безконтролното използване на латиницата и на думи от англо-американски произход. Законът трябва да възпре употребата на неуместни и неприлични думи, да определи стратегия за защита на езика, да ограничи снобизма и разюзданата употреба на неясни чужди думи. Мнозина смятат, че само такъв адекватен закон ще оправи бедственото положение в езика, защото без него българският език ще загине.

В Парламента са постъпили за обсъждане няколко проекта за такъв закон, изготвени от институции и организации, с различни названия: „Закон за ползване и защита на българския език“, „Закон против обезбългаряването на езика ни“, „Закон за утвърждаване на българския език като единствен в националната телевизия и националното радио“, „Закон за развитието и защитата на българския език“ и др. В тези проекти безспорно има вярно и точно намерени формулировки и предложения. В призива на група интелектуалци да се приеме „Закон в защита на българския език“ например се казва: „България е залята от отдавна невиждано чуждо нашествие. Английският език е на път да измести българския от обществените места. Ние ви призоваваме да приемете нарочен закон в защита на нашата азбука и реч, който да задължи всеки гражданин или организация, създали свое публично заведение, да изпише фирмата му първо на български, а след това на който желае друг език“. При подготовката на проектите са взети предвид аналогични законодателни актове в други страни. Във Франция например със закон се борят за запазване на френския език от бурното нахлуване на английския език във френската действителност и против „франгле“. Но ако се съди по резултатите му, този закон няма никакъв успех, защото и французите имат засилени международни контакти и не живеят изолирано от другите народи. У нас по време на Възраждането и веднага след Освобождението се създава силно движение за чист български език, но твърде скоро се вижда, че то е безплодно и не дава никакви резултати. Пуристичен отпор със закон за междуезиковото влияние, характерно за края на 20. век, е свързан в много страни с ориентацията към употребата на собствените национално маркирани езикови средства, предимно закрепени в книжовния стандарт. Не трябва да се забравя също така, че и английският език подлежи на външен натиск, че голям брой от т.нар. англицизми в науката и техниката имат чужди корени, от латински и гръцки произход.

Приемането на „Закон за защита на българския език“ се оценява противоречиво от

специалистите в академичните и университетските среди. Резервите им са главно за неговите практически резултати и изпълнението на забраните в него – не е ясно от кого най-напред ще се защитава езикът. Закон, изготвен от хора за езика на същите тези хора само за да има такъв закон, няма да помогне, защото в този си вид с кратки правила в параграфи, заредени със силно възбуждащи ефекти, укрепващ патриотичен дух, възпиращ неправилната употреба на езиковите средства и чуждите думи, едва ли ще се изпълнява. Езикът е живот и практика. Той е жив организъм, който се развива по свои вътрешни закони и правила, и затова няма нужда да се издигат в закон лозунги, да се фиксират средствата му веднъж завинаги и да се защитава и пази той от промени. Не може един закон за езика с пожелания да промени нито граматиката му, нито изговора и употребата на думите. Наивно е да се допуска вмешателство в разволя на езика и да се приемат наредби, които да ограничават обогатяването му. Всички законодателни и институционални мерки за защита на езика ще вредят повече, отколкото да му помагат. Не може педантично и назидателно, с цената на всичко, да се определя кое в езика е правилно и неправилно. Никой участник в личната, обществената и официалната комуникация не може да бъде принуден под заплахата от наказателна отговорност да говори единствено и само книжовен език и да ограничава по някакъв начин свободата на словото. Закон, който нарежда това с платонични препоръки, рискува да подхранва бездействие и да насажда убеждението, че това не се отнася до отделния човек. Законът не признава „трябва“, той забранява, а езикът не може да бъде забранен. Затова не е достатъчно само законът да се напише и приеме от парламента. С административни мерки не можеш да накараш хората да говорят правилно родния си език и да имат висока езикова култура. Езикът има нужда от помощ, а не от закон. Решаваща възпитателна роля за това, да се пише и говори на културен български език, да се измерва с него самочувствието и националната гордост, освен семейството, има и образованието.

Към атрибутите, с които в края на 20. век се характеризира развитието не само на българското общество, спада глобализацията. Тя е обективно неустановен процес, който обединява почти всички сфери от човешкия живот и дейност, както и науката, културата и образованието. Глобализацията се основава на бързото развитие на информационното общество и електронната революция, които настояват да се установи унификация на света, да се разширява пазарът на труда, свободното движение на стоки, хора и капитали. Глобализацията се определя още и като хегемония, мондиализъм, неолиберализъм и едновременно може да бъде икономическа, политическа, военна, терористична, културна, езикова и дори глобализация на кича и на видовете субкултури. Икономически тя се свързва със САЩ – най-мощната държава в света, която налага и правилата ѝ. В планетарен размер глобализацията е една от ключовите думи наред с демокрация, човешки права, свободен пазар, гражданско общество, които се използват като формули или заклинания за политическа и демократична правомерност или като обвинения и упреци за изостаналост и консерватизъм към тези, които мислят по друг начин.

В света съществува и мощно антиглобалистско движение, което често напомня за себе си с масови демонстрации в западноевропейските страни. То определя глобализацията като разрушителен процес, който улеснява пътя ѝ, диктува интеграцията преди всичко с оглед на геополитическите интереси на страните, които искат да установят зони и пазарни пространства и да установят монокултурния и моноезиковия англо-саксонски модел. Най-сериозната критика срещу глобализма обаче не е свързана с икономиката, а по-скоро със социалните, етническите и преди всичко с нейните културни аспекти. Големите държави правят опити да наложат на света своите политически и икономически интереси, в които няма място за национално съдържание. Антиглобалистите твърдят, че изчезването на националните граници и установяването на свят, доминиран от пазарите, ще нанесе удар върху регионалните и националните култури, върху традициите, обичаите и всичко, което определя културната идентичност на всяка страна и регион, в това число и върху езика им. Макар че глобализацията прокламира, че няма нищо против културната идентичност, икономическата глобализация е мощно оръжие с много средства да се осъществи монокултурният модел в света.

Глобализацията продължава да има противоположни и взаимноизключващи се тълкувания. Според едни тя е голямо дело и положително явление, защото издига идеята, на цялата планета да владее духът на разбирателство и сътрудничество между държавите, на основата на равноправната размяна на културни и всички други стойности, на взаимно подпомагане. Глобализацията не допуска насилие, а иска да се намали разликата между бедността и непотребния разкош, подпомага развитието на малките езици и култури и равноправната размяна на ценности без опити за посягане на културните традиции и асимилирането им. Идеята да се обединяват държавите в Европейския съюз е също глобализация. В този модел са утвърдени нови идеи, приоритети и интеграционни процеси, които да утвърждават демокрацията, гражданските общества и стабилността им, взаимното разбиране и размяната на интелектуални знания, които да запазват и развиват националните традиции и култури на всички народи като паметници на общо богатство при изграждане на многоезична и многокултурна Европа.

Във връзка с глобализацията и приемането на България в Европейския съюз съществуват и някои чисто лингвистични проблеми, които са в центъра на изследванията за съвременната езикова ситуация както у нас, така и в другите европейски страни.

Един от най-актуалните въпроси, който все по-често се поставя и който вълнува нашата общественост, е за отношението между малките и големите езици в обединена Европа като вид отношение между народите, общностите и държавите в нея. Теоретично този проблем се разглежда от младата дисциплина – **лингвистична екология**, която го поставя в центъра на своите изследвания. В нея определенията „големи“ и „малки“ езици имат полутерминологичен характер и нямат специални и точни дефиниции в терминологичните речници. Критериите, според които езиците може да се определят като големи и малки, са територията, на която се говорят, броят на говорещите, мястото и функциите, които езиците имат в международното общуване. Големи са езиците, които обслужват международната комуникация, които имат функционално разширена употреба между различни народи. Такъв език е бил класическият гръцки език и къснолатинският в Средновековието или старобългарският, който във формата на черковнославянската си редакция е бил векове книжовен език за голяма част от славянството и е оказал силно влияние върху младите славянски книжовни езици (и специално на руския). Днес такъв спрямо другите езици е английският език. Той се говори от голям брой хора и е официален език в страни с индустриална мощ, в които се твори наука в нови направления, създават се идеи и продукти, които идват у нас със своите названия. Разширената употреба и хегемонията на английския език, превръщането му в най-разпространения суперезик е плод на електронната революция, на координираната политика за разширяване на икономическото, политическото и културното взаимодействие между народите. За експанзията и превръщането му в необходимия световен език за всяка преуспяваща част от света допринася безспорно и ускорената глобализация. В съвременната комуникация английският език става *лингва франка*, за да улесни общуването между говорещите различни етнически езици при международните прояви и в ограничените сфери на социалните и научните контакти. В тази си функция той не застрашава съществуването на националните езици, но измества често употребата на другите международни езици. Масовото изучаване на английския език у нас помага страната ни да стане конкурентно способна и да достигне високо международно равнище в епохата на глобализацията, защото 75% от кореспонденцията в света и 80% от размяната ѝ в компютърната информация се води на английски език. В обявите за работна ръка се търсят лица с владеене на английски език, защото тези, които го владеят, ще имат по-добра реализация в пазара на труда.

Малките езици не се използват в международното общуване. Те се говорят от малки народи и нямат функциите на големите езици. Такъв е българският език. Той се говори от малко хора като роден (поне в границите на ЕС). В езиковата йерархия според говорещите го той заема 88 място сред езиците в света. От лингвистична гледна точка обаче понятието „малък език“ не се прилага към свойствата и възможностите му. Науката отхвърля идеята за превъзходството на един език над друг,

защото литературата с културата, която се създава на малките езици, не се намират по количество и качество в периферията на световната култура. Днес е ясно, че и различията в структурата на езиците (наличие на падежи, членуване и т.н.) не трябва да се приемат като доказателство за по-висшата или по-нисшата развойна степен на мислене от техните носители, тъй като са различия в езиковите техники, в повърхнинните дялове от строежа на езика и не го засягат по-дълбоко. Мерило е доколко езикът служи като мост за укрепване на контактите между народите, доколко е пригоден да се преподава и изучава от носителите на други езици и култури, доколко преодолява духовното и културното пространство, където няма малки и големи народи. Разбира се, ние бихме искали да смятаме българския език за „голям език“, като имаме предвид неговата история. Днешният български език е наследник на онзи език, за който Кирил и Методий създадоха славянската азбука, на който те преведоха първите книги и който има повече от единадесет века писмена история. През 14. век наред с гръцкия и латинския той става трети класически език в Средновековна Европа. Старобългарската кирилица, старобългарската литература и създадената на български език книжнина са безспорните самобитни приноси в европейската култура, с които ние се идентифицираме в ЕС.

Това, че нашият език не е толкова популярен, не трябва да ни прави по-малко горди. Напротив, трябва да ни насърчава да разпространяваме своята култура особено в контекста на европейското езиково многообразие и в международния диалог. Българският език не изпълнява функция на международно средство за общуване. Той не е световен език, но принадлежи към езиците, които се изучават в 28 страни, в много задгранични университети. Той е опора и на българските колонии в близки и далечни страни в света и в този смисъл разпространението и статутът му са големи. Като съвременен език той реагира на обществените промени, които засягат публичното и индивидуалното общуване, и по този начин определя и отношението на говорещите към него и преди всичко динамиката му към демократизация.

Европейският съюз ясно декларира запазването на многоезичието като исторически извор и гаранция за културното богатство на общностите, за взаиморазбирателство, толерантност и стабилност. Модерната и демократичната организация на ЕС не ограничава суверенитета на държавите, а превръща, въпреки огромните финансови, технически и кадрови трудности, езиковото многообразие в европейското културно пространство в средство за съвместно, ефективно и справедливо участие на общностите в равноправно общуване, във фактор за уважение и зачитане достойнството на техните членове. Макар че малките езици не са работни в ЕС, те подготвят изграждането на бъдещата обединена Европа върху основата на равноправието между отделните култури без оглед на броя на населението и квадратните километри площ върху картата. Малките езици предоставят в много по-висока степен възможност за развитие на народите, независимо от това дали те са малки или големи, бедни или богати, слаби или силни. Това дава възможност езиковите общности ефективно да участват в изграждането на общността, в утвърждаването и развитието на новия модел за европейско общуване, за участие на всички езикови общности в социалното и културното развитие, за превръщането на езиковото многообразие във фактор за уважение и зачитане на етнокултурното достойнство на народите, в средство за сътрудничество и интеграция във всички области на живота.

Всички държави, членки на ЕС, се придържат към такава езикова политика, която да има както прагматични цели – функциониране на държавната организация, така и идеални цели – запазване на културните традиции и езика като символ на националността. Затова в ЕС се проявява загриженост за съдбата на малките и малцинствените езици и на езиците, заплашени от изчезване. Всички те се намират под специалната защита от Хартата на регионалните и малцинствените езици и от редица други документи и конвенции в ЕС.

Интегрирането на България в ЕС е естествен процес, тъй като културата ѝ е в основата на европейската цивилизация. Без да използваме езиковите атитюди и да създаваме представи за

уникалност и изключителност на вековното ни минало и за превъзходството на българския език пред другите, за да възпитаваме любов и уважение към родния език, е достатъчно да помним, че дълбоко в корените на съвременната евроатлантическа цивилизация стои подвигът на Светите братя, защото те първи въстанаха в тогавашна Европа срещу догмата на триезичието и обявиха правото на всеки народ да има своя писменост и език. Вековното ни минало и богатата ни култура ще останат още дълго време извор за националното ни самочувствие като българи, които могат да се мерят с другите европейски народи. Опасностите за малките езици идват от зараждащата се в тях диаглосия и от йерархията на езиците в различните обществени и социални групи. Националната интелигенция например става билингвална. Научните сфери се обслужват от английския език, както и администрацията, тъй като документите трябва да са разбираеми за чиновниците от ЕС. Една част от българите ще усвояват чужди езици чрез пряко пребиваване в европейска езикова среда. В билингвизма обаче не бива да се вижда нищо лошо, защото владенето на чужди езици разширява културата на човека. Опасността от диаглосията идва тогава, когато започваш да разглеждаш родния си език като на нещо непълноценно и непрестижно, като пригоден за общуване само в неофициалната битова среда, а възприемаш чуждия език като по-съвършен и престижен.

Резултат от глобализацията и европейската интеграция е и изместването на кирилицата от латиницата в надписи на фирми, търговски обекти, реклами, названия на музикални състави и др. Тази практика, станала вече масова и редовна, безпокои много хора, предизвиква оживени и тревожни публични разговори и дискусии за бъдещето на кирилицата. Дискусиите, в които се включиха и политици, стана по повод предложението на чужди учени да скъсаме с кирилицата, като я заменим с латиница, за да ускорим интеграцията ни с Европа, тъй като латиницата обикновено се смята за писмо на глобализацията. Споровете се засилиха след изказването на австрийския славист Ото Кронщайнер, на когото е хрумнала идеята да ни предложи да сменим кирилската азбука, защото тя била азбука на духовно нисши роби, символ на православието и на безкултурието на хора, населяващи тъмния европейски Изток. За да се интегрираме бързо в Европа, според него, трябвало да се откажем от еретичната варварска руска азбука и да прегърнем латиницата, та цяла Европа да ни заобича. Подобни изказвания се правят и у нас. Те също поставят въпроса какво ще правят българите като малцинство в обединена Европа с кирилицата, с нейните „странни екзотични и неразбрани дрънкулки и букви“. Тези изказвания бяха остро критикувани.

В последните години латиницата завладява нови територии в градските пространства и медиите. Названия на магазинчета, ателиета, ресторанти, кафенета, барове и др. се изписват с латиница. По площадите и улиците блесят огромни надписи на латиница. Телевизията всеки ден усилено „латинизира“ зрителите с реклами за български марки и фирми. Латиницата се среща навсякъде, понякога уместно и оправдано, но най-често неправомерно. Невероятно бързото разпространение на латиницата бе посрещнато с недоволство от гражданите. Приеха се дори наредби от общинските управи, които да ограничават използването ѝ. Забраняват се например недублираните с кирилица и „закононесъобразни“ рекламни надписи по улиците и се нарежда незабавното им премахване, защото Конституцията е категорична: в България официален е българският език – това означава, че ако има необходимост от надпис на чужд език, то той трябва да бъде предшестван от надпис на български език.

Кирилицата има емблематично значение за България. Като продължаваме да си служим с нея, ние запазваме една свещена част от нашата история и наследство. Както българската реч, така и стародавната наша писменост на кирилица съхранява българщината и създава у нас усещането за принадлежност към една култура, която е имала свой влог в европейската. Българският език вече е официален език в ЕС. С него към досегашната латиница и гръцкото писмо се прибавя и кирилицата. С приемането на България в ЕС идва в него и една нова азбука. Тя спаси писмото на славяните и утвърди кирилицата, която стана третата графична езикова система, на която се пише в ЕС. С нея ние ще творим не само българската, но и европейската култура и наука. Кирилицата няма да ни

попречи да бъдем част от Европа. Тя ще работи за положителния образ на страната. С нея България се завръща в голямото европейско семейство със свое лице и свой глас, със своя идентичност.

Най-осезателно латиницата присъства в документалистиката при оформяне на паспорти и документи, формуляри, регистри, в интернет и туризма. Използва се също и във външноикономическите търговски и финансови текстове, в рекламите. Ако България държи да развива международния туризъм, тя трябва да създаде и подходяща графична среда, за да могат чужденците, които я посещават, да бъдат улеснени и ориентирани с надписите на латиница на търговските и туристическите обекти. Това обаче не застрашава кирилицата. Нелепо е да се допуска, че латиницата е заплаха за нея, че тя ще ни принуди да забравим своя род и език.

В последните десетилетия според „Речника на новите думи и значения“ в нашия език са навлезли повече от 3500 нови чужди думи. Сред тях най-много са английските думи и изрази. Бързото и лавинообразното им навлизане в българския език безспорно е резултат на глобализацията. То не е учудващо, ако се има предвид ролята на САЩ в международните отношения, станали един от съпътстващите белези на културната и икономическата интеграция. Масовото нахлуване на английски думи (всъщност повечето от тях са американизми) във всички области и сфери с право безпокои много хора и затова се разисква оживено и тревожно. В дискусиите се очертават две противоположни позиции. Представителите на съвременния туризъм и на езиковия патриотизъм, които защитават богатството и традициите на нацията, т.е. на първо място езика и културата, критикуват прилива на английските думи и определят като бедствие прекомерно увеличаващия им се брой. В тези характеристики съвсем ясно се очертава обществената носталгия, характерна за по-старата генерация, която в промените вижда най-напред деградация, а не прогрес. Англицизмите са обявени за главен противник на езика и за най-важната причина за замърсяването му. Противоположна позиция заемат привържениците на „прогреса“ в езика. Те приемат като щастлива неизбежност, че речниковото богатство на нашия език ще се увеличи чрез взаимодействието му с други езици. В днешния културно-информационен свят езикът, мисленето и оценките ни не може да се изолират от тези на останалите европейски народи. Не може да се отстоява самоцелно чистотата на лексиката, когато в нея навлизат езикови средства, които го приближават до останалите народи и чрез употребата им българинът намира с тях общ и по-пряк начин на общуване. С навлизането на английските думи българския език се интернационализира и интелектуализира.

Обикновено в тези спорове не участват специалисти или те се включват в тях с известни резерви, защото в лингвистиката отдавна и безспорно е доказано, че заемането на лексика е един от най-известните начини за обогатяване на езика. Специалистите имат задължението да събират фактите и да ги анализират, за да направят конкретни изводи и препоръки. От техния анализ, в случая с англицизмите, се вижда, че те по различен начин се разпределят, употребяват и усвояват в книжовния език, който обаче сам определя какво му е нужно в определен период от неговото развитие. Опитите да се ограничи употребата на английските думи, като се води борба срещу тях, за да се запази езикът чист, е излишно губене на време. Това, разбира се, не означава, че трябва безкритично да се приема всяка нова дума само защото е американска и да се проявява нехайство и безразличие към домашните ѝ еквиваленти. Във връзка с американизмите и отрицателното отношение към тях уместно е те да се разглеждат в два аспекта – културен и езиков, макар че те са тясно свързани и фактически са неразделни. Американизмите проникват от попсъставите и филмите със съмнителни художествени стойности, които пропагандират насилие и вулгаризират света. Не трябва обаче да забравяме, че САЩ не са загубили своята хуманност, че те са символ на свобода, демокрация, които раждат нови идеи и технологии. Ако културното влияние води до разрушаване на национални традиции, тогава всеки, който умее да различи бялото от черното, ще отхвърли такава американизация, без да загуби способността да различава свободата и духовните традиции от простотията и вулгарността, ще бъде отворен за културното влияние, ще има воля сам да го избира и възможност да го променя, а не да бъде негов заложник и жертва.

Констатацията за големия брой англицизми на пръв поглед е вярна, но тя може да се оспорва като недостатъчно точна, ако се имат предвид сферите, в които те се използват, и функциите им в речта. Една част от тях се срещат предимно в средствата за масова информация, т.е. преди всичко в писмената реч, откъдето бързо се разширяват и в устната реч. Употребата на друга част е възрастово и социално ограничена в тясно професионалната сфера и придобива популярност само в специализираните текстове. Класификацията и категоризацията на англицизмите по тези критерии показват семантичната и тематичната им йерархия в лексикалните парадигми. Във всекидневната и деловата реч англицизмите играят безспорно значителна роля, защото назовават понятия, свързани с научно-техническия прогрес, имат своето определено място и стабилизирана употреба – това са термините от финансовата сфера, банковото дело, бизнеса и спорта, които се употребяват във всички европейски страни и се отнасят към т.нар. международна лексика. Като термини англицизмите имат предимство и в областта на политическите и естествените науки, тъй като позволяват, въпреки езиковите бариери, специалистите леко да общуват, да се разбират и да установяват контакти по същия начин, по който например лекарите бързо се разбират с гръцко-латинските медицински термини. В областта на компютърните технологии терминологията също е изключително англо-американска. Употребата на английските думи е твърде голяма и в музиката, изкуството, киното, модата, шоубизнеса, козметиката, гастрономията.

Употребата на една част от англицизмите в тези области, силно повлияни от промените, е модно явление. Тя се определя и от вкуса на отделния човек. Затова тези думи така бързо изчезват, както са се появили. Те се използват лесно за престиж и лични цели от хора, които търсят претенциозно своето благополучие в подражанието на американската култура и начин на живот или за да демонстрират добро владение на английски език. Понякога те се употребяват в медиите като цитати, без претенции да се наложат за всеобща употреба и да обогатят езика.

Във връзка с глобализацията и членството на България в ЕС стават актуални в българското общество и проблемите за запазване на националната ни идентичност и своеобразие. Съдържанието на тези категории е много широко и засяга различни обществени сфери, като често се смесва и противопоставя със сродните понятия суверенитет, асимилация, интеграция и поражда негативизъм и евроскептицизъм в малките страни членки на ЕС. Много хора виждат в глобализацията и европейската интеграция обезпокоителни форми и прояви на засилваща се колонизация, денационализация, заплаха за културната идентичност и самобитност, за езика и неговия статут, употреба, перспективи и бъдеще. Наред с глобализацията в условията на съвременната информационна епоха, развитието на науката, техниката и технологиите, свободното движение на стоки, хора и капитали в рамките на интегрирания пазар расте и стремежът на големите държави да наложат на другите своето политическо и икономическо господство. То от своя страна предполага проникваемост на държавните граници и отказване от държавността и суверенитета. Концепцията на ЕС за бъдещето на интегрираните европейски общности в него обаче е различна от глобализма. При нея се налага един нов подход, който има за цел не да отстрани чрез интеграцията присъствието на националните държави, а да ги направи по-отговорни и по-общителни при упражняване на външните функции в международната дейност.

Националната идентичност е една от разновидностите на идентичността, разбрана като самоопределение на личността по отношение на другите, желанието ѝ да осъществи своята другост в сравнение с другия, чуждия, враждебния. Става дума не за суверенитет, а за идентичността като социален конструкт, която винаги се изразява със силна положителна или отрицателна оценка. Между тях не трябва да се поставя знак за равенство, макар че идентичността не може да се отдели от суверенитета, който винаги е свързан с държавната независимост, сигурността и свободата. Най-важният елемент на националната идентичност е етнокултурната идентичност. Тя се определя от вековното историческо развитие на народите, от техния език, бит, религия, обичаи, фолклор, културно наследство и др. Културната идентичност това са родовите корени, паметта, детството и

наслоенията, които са част от нашата психика и индивидуалност.

Глобализацията и интеграцията означават сливане и уеднаквяване на процесите и действията в областта на икономиката и политиката. В сферата на културата няма срастване, интеграция и глобализация, а взаимно проникване и обогатяване, като безспорно превес има културата на по-големите страни и общности. В културата има взаимно влияние, което обогатява националната култура и запазва културните особености на народи, малцинства и етноси. ЕС не се нуждае от уеднаквяване на масовата култура, а от уникалните културни образци на отделните народи. Никой не иска да ни унифицира в културно отношение, да ни „поевропейчва“, още по-малко да ни задължи да се откажем от духовните си придобивки. ЕС се отнася не само с търпимост, но и поощрява културното многообразие на стария континент, без да го подценява и пренебрегва. Европеизацията не застрашава нашата родна култура и идентичност, затова не трябва да се страхуваме, че е възможно да ни претопят и да оспорят мястото ни в европейското културно пространство. Целта е да се запази в нея всичко сътворено през вековете, да се създадат условия за обогатяване на духовния живот в интегрираните общности. Никоя страна не показва готовност да жертва културните си традиции пред олтара на обединена Европа. Ключовият проблем е как да запазим в нея своя национален културен облик, как да обясним себе си на другите, за да докажем своята индивидуалност, как да използваме благоприятните условия в новата геополитическа реалност, за да популяризираме по-активно собствените си духовни ценности, да влезем в европейското културно пространство по-категорично и авторитетно, за да открие българската култура своето място в него.

И все пак в съвременните условия на интеграция и глобализация идентичността на малките народи, малцинства и етноси до известна степен е заплашена. Най-голямата заплаха за нея е световният процес на **американизация** на духовния живот и бит на планетата. Американизацията се основава на водещата роля на САЩ като хегемон със силна икономика, финансова, военна, научна и технологична мощ в съвременната информационна ера. Тя навлиза активно в световното културно пространство чрез киното, телевизията, радиото, шоубизнеса, рекламата, аудиовизуалните средства, които са предмет на пазарни отношения и индустриално производство. Американските филми, шоупрограми и попмузика владеят и у нас 60 на сто от програмите в киното и телевизията. Интернет също е превзет от американската информация. Американизацията е основна черта на американските международни отношения, налагана със средствата на държавата и транснационалните компании в областта на културната индустрия. Разбира се, не трябва да забравяме, че има и немалко американски културни продукти с висока стойност, които могат да обогатят цивилизациите в името на единната световна култура.

Културната идентичност се определя и свързва с езика. Той е част от нея, средство с помощта на което се общува и с което определяме самите себе си като част от човешкия род. В един момент от своя живот ние влизаме с езика в света и започваме да назоваваме нещата около нас и самите себе си. Оттук и нашата дълбока привързаност към езика, нашата потребност от него, за да градим своята идентичност, да останем верни на себе си. Редица говорещи обаче не схващат своя език само като средство за общуване. Те го приемат и като носител на традицията с голям потенциал, т.е. като съдържателна част от народната идентичност, която изпълнява предимно символична и репрезентативна функция. Книжовният език като основен вариант на националния език и като част от националната идентичност безспорно има значение за запазване на идентичността на държавата и нацията. Неговите отличителни черти на българския език, които му придават „неповторим индивидуален облик“, са резултат от взаимодействието на заложените в него развойни тенденции и от влиянието на извънлингвистични фактори.

Изтъкнатите по-горе промени в езиковата ситуация (диагlossen, американизми, употреба на две азбуки и др.) са основание в условията на глобализация и интеграция да се говори за трудното бъдеще и тежката съдба на българския език и култура. Ентусиазирани патриоти и пазители на езика

приканват народа с призови да защити българския книжовен език, да изработи държавна стратегия за запазването му и да протестира срещу престъпното му обезбългаряване. С такава цел се създават дружества и национални движения за защита на българския език, за устойчивото му развитие, за припряното внасяне и обсъждане в парламента на проектозакон за езика.

Макар че има много нови и модни явления, които безпокоят широк кръг от говорещите български език и които се нуждаят от внимание при езиковото строителство и кодификацията, защото затрудняват общуването, не може да се говори за някаква нарастваща и реална опасност за съществуването на българския език. Основен аргумент за това са прекаленият страх от новото и абсурдни и неоснователни предположения, които не съдържат обективна и компетентна критика. Безуспешни и напразни са споровете за това кой и особено защо всъщност заплашва българския език и българската култура и отрича съществуването им след влизане на България в ЕС, когато той се застъпва за почитане на езиковите различия и забранява дискриминацията в общността върху езикова основа.

Съвременната езикова ситуация у нас вече не може да се разглежда и оценява извън многоезичието в европейската общност. Европейският съюз се стреми да наложи нов подход и модел, които се основават на необходимостта всеки народ да запази своята идентичност, както и на принципа за еднаквост и зачитане на езиковите различия. Това, което лингвистите приемат като позиция при оценката на промените в езика, е, че в него нищо не може да се разбере, без да се видят обществените промени и без да се осъзнае еволюцията в тях. Ако езикът не се променя и не се адаптира към новите обстоятелства и явления, към новата действителност, той вече не е удобен за използване, спира да се развива и умира. Изискванията за запазване на националната самобитност в езика, т.е. за зачитане богатството, традицията и самобитността му, са свързани и с теорията за лингвистичната относителност, която свързва структурата на езика с логическия строеж на мисленето и с начина за опознаване на външния свят.

ЛИТЕРАТУРА

Байрамова 1996: *Байрамова, М.* Българската азбука и нашата културна традиция. – Българска реч, кн. 2, с. 5-12.

Балкански 2006: *Балкански, Т.* Проблеми на книжовния български дискурс в Украйна. – БЕ, № 2, с. 127-128.

Балтова 2001: *Балтова, Ю.* Науката за българския език през XX век. – В: Българският език през XX век. С., с. 14-19.

Бояджиев 1998: *Бояджиев, Т.* Българският книжовен език през XX век. – В: Научни трудове на Пловдивския университет. Т. 36, кн. I. Филология, с. 17-24.

Бояджиев 2001: *Бояджиев, Т.* Българските диалекти в съвременната езикова ситуация. – В: Българският език през XX век. Пенсофт, С., с. 20-25.

Бояджиев 2002: *Бояджиев, Т.* За българския език и за езиковата ни култура. – В: Езикът: История и съвременност. Шумен, с. 3-7.

Бояджиев 2005: *Бояджиев, Т.* Националният език в условията на чуждо влияние и глобализация. – БЕ, № 4, LII, с. 5-15.

Брюкселска декларация за езиково обучение в Европа 2007. – БЕ, № 1, LIV, с. 5-7.

Василева 2005: *Василева, Ал.* За обидното слово. – В: Слово то класическо и ново, том 2. Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С., с. 80-85.

Величкова 2005: *Величкова, С.* Из южнославянската книжовноезикова проблематика. – Славянски диалози, год. II, кн. 2-3, Пловдив, с. 96-107.

Виденов 1990: *Виденов, М.* Съвременната българска градска езикова ситуация. С.

Виденов 1993: *Виденов, М.* Политика и езикова политика в съвременната българска езикова ситуация. – Български език и литература, № 1, с. 1-5.

Виденов 1997: *Виденов, М.* Езикът и общественото мнение. Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, С.

Виденов 2007: *Виденов, М.* За ролята на езиковедите в повишаването на езиковата култура на обществото. – В: За човека и езика. Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С., с. 395-400.

Виденов 2007: *Виденов, М.* Европейският съюз и предизвикателствата пред българските езиковеди. – Български език и литература, № 1, с. 3-8.

Виденов, Стоянов, Исса 2008: *Виденов, М., К. Стоянов, К. Исса.* Ние и българският език. – Български език и литература, № 1, с. 16-19.

Влахова 2004: *Влахова, Р.* Езиците – предизвикателства пред национална идентичност, интеграция и реализация. – В: Езикът – средство за образование, наука и професионална реализация. Департамент по чуждоезиково обучение и комуникация при Медицинския университет, Варна, с. 11-15.

Влахова 2005: *Влахова, Р.* За ролята и мисията на лингвиста. – В: Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. М. Виденов. ВТУ, с. 121-126.

Георгиева 2004: *Георгиева, Ел.* Наблюдения върху натрапващи се процеси в съвременната публицистична езикова и речева практика. – БЕ, № 2-3, с. 234-236.

Георгиева 2004: *Георгиева, Б.* Култура на езика. – Българска реч, кн. 3, год. X, с. 11-16.

Георгиева и Мурдаров 1987/1988: *Георгиева, Е., В. Мурдаров.* Съвременни комуникативни потребности и проблеми на езиковата кодификация в НР България. – In: *Slavia*, R 56, № 3, р. 223-233; R 57, № 3, р. 282-291.

Гладкова 2004: *Гладкова, Х.* Езиковата ситуация на границата между две хилядолетия: развойни тенденции в мястото и функциите на книжовния език. – В: Тенденции и процеси в българския език. Шумен, УИ „Епископ Константин Преславски“, с. 65-116.

Гладкова и Ликоманова 2002: *Гладкова, Г., И. Ликоманова.* Языковая ситуация: истоки и перспективы (болгарско-чешки параллели). *Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelstvi Karolinum, Praha.*

Григорова 1999: *Григорова, Б.* Отношение на българите към чуждите думи. – В: Проблеми на социолингвистиката, С., с. 183-186.

Димитрова 2005: *Димитрова, М.* Осъзнати проблеми при книжовноезиковите норми. – Български език и литература, № 4, XLV.

Димитрова 1999: *Димитрова, Ст.* Езикова демагогия. С.

Димитрова 2007: *Димитрова, Ст.* Наблюдения над езика на военните. – В: За човека и езика. Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С., с. 401-419.

Дичев 2002: *Дичев, И.* Записки по българските идентичности. – В: Националната идентичност в диалога между културите. „Лега артис“, Плевен.

Добрев 2005: *Добрев, Ив.* Българският език. Библиотека слово и символ, № 4.

Жобов 2005: *Жобов, Вл.* Интервю с Владимир Жобов. – Разум, кн. I, с. 5-14.

Иванова 1983: *Иванова, К.* Универсалният характер на системните грешки и мястото им в изучаване на книжовните езици. – БЕ, № 3, XXXIII.

Иванова, Ницолова 1995: *Иванова, К., Р. Ницолова.* Ние, говорещите хора. Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С.

Йорданова 2000: *Йорданова, Л.* Езикът на промяната в България (1989-1997). – Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „Доктор на филологическите науки“.

Костадинова 1984: *Костадинова, П.* Съотношението между диалект и книжовен език в развоя на книжовния език. – В: Съвременна България, том 5, БАН, с. 179-184.

Костадинова 2004: *Костадинова, П.* За обществените нагласи в полза на закона за българския език. – В: Закони на/за езика. С., с. 13-19.

Костадинова 2006: *Костадинова, П.* Някои принципи на кодификаторската дейност през втората половина на XX век. – БЕ, № 3, с. 37-45.

Костадинова 2006: *Костадинова, П.* Книжовен (стандартен) език и кодификация в контекста на информационното общество. – БЕ, № 3, с. 5-9.

Костадинова 2006: *Костадинова, П.* Съвременният български стандартен език – между глобализация и локализация. – В: Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. С.

Кочев и др. 1993: *Кочев, Ив., О. Кронщайнер, Ив. Александров.* Съчиняването на т.нар. македонски книжовен език. С.

Лакова 1986: *Лакова, М.* Езикови норми и типове отклонения от тях. – БЕ, № 4, XXXVI, с. 336-342.

Ликоманова 1990: *Ликоманова, И.* Езиковата ситуация в България днес. – Проблеми на социолингвистиката, кн. 3, С., с. 154-164.

Ликоманова 2003: *Ликоманова, И.* Статус заимствования в славянских языках с точки зрения стандартности и разговорности. – In: Wiener Slawistischer, Almanach, 52, S. 161-168.

Ликоманова 2008: *Ликоманова, И.* Българската езикова ситуация на фона на балканската езикова ситуация. – В: Отговорността пред езика. УИ „Епископ Константин Преславски“, Шумен.

Мадечки 2008: *Madecki, R.* Spisovna cestina a polstina ve verejнем diskurzu. – In: Ceska slavistika,

Мирчев 2002: *Мирчев, Б.* Език и културно многообразие в условията на глобализацията. – In: *Smoller Languages in the Big World*, S.

Младенов и Холиолчев 1981: *Младенов, М., Хр. Холиолчев.* Етнолингвистичната ситуация в България през епохата на социализма. – В: Първи международен конгрес по българистика. Доклади, том 2, Етнография и фолклор, с. 207-218.

Мурдаров 1985: *Мурдаров, В.* За нормите на книжовния български език и тяхната кодификация. – БЕ, № 6, XXXV, с. 529-532.

Мурдаров 1990: *Мурдаров, В.* Политическата речева култура. – Общество и армия, XLIII, № 3, с. 68-71.

Мурдаров 1990а: *Мурдаров, В.* Речникът на българското преустройство. – Култура, II, № 4, с. 15-22.

Мурдаров 1991: *Мурдаров, В.* Политическа промяна и речниково изменение. – В: Черно и бяло, I, с. 46-48.

Мурдаров 2003: *Мурдаров, В.* Из историята на българистиката и модерния български език. „Пигмалион“, Пловдив.

Мурдаров и Костадинова 2004: *Мурдаров, В., П. Костадинова* (ред.). Закони на/за езика. „Хейзъл“, С.

Мутафчиева 2008: *Мутафчиева, В.* Езикът ни обеднява, въпреки повишаването на brutния вътрешен продукт. – Български език и литература, № 1, с. 6-10.

Нещименко 2008: *Нещименко, Г. П.* К вопросу о динамике современной литературной нормы. – В: Литературные языки в контексте культурны славян. РАН, М., с. 239-285.

Пачев 1997: *Пачев, А.* Езикова политика и други форми на съзнателни въздействия върху езиковия процес. – In: *Najnowsze dzieje jezykow slowianskich*. Български език. Opole, p. 187-194.

Пачев 2005: *Пачев, А.* Българската диаспора в Словакия: Социоллингвистични перспективи. – In: *Bulhari na Slovensku – etnokulturene charakteristiky a suvislosti*. Studie VEDA, Vidavatelstvo SAB, Bratislava, p. 77-84.

Пачев 2006: *Пачев, А.* Езиковите общности в условията на европеизация и глобализация. С., Сема РШ.

Пачев 2007: *Пачев, А.* България и българският език в Европейския съюз. – БЕ, № 1, LIV, с. 8-21.

Пенчев 2004: *Пенчев, В.* Типология на българските общности в чужбина. – В: Съвременната социокултурна ситуация и проблемът за общностите. Варна, с. 56-64.

Пернишка 2005: *Пернишка, Е.* Съвременни явления и отношения в огледалото на българския език. – В: Езикови приноси в чест на чл.-кор. проф. М. Виденов, Велико Търново, с. 541-551.

Пернишка 2006: *Пернишка, Е.* Времето в нас, в езика и в лингвистиката. – Списание на БАН,

Питкевич 2007: *Питкевич*. Националният език в контекста на теорията за Европейския съюз. – БЕ, № 1, LIV, с. 22-33.

Попова 1995: *Попова, В.* Тъй наречената “американизация” на българския език. – Българска реч, кн. 3, с. 19-21.

Попова и Ницолова 1997: *Попова, В., Р. Ницолова*. Въпроси на българската езикова ситуация и нормата на българския книжовен език. – Българска реч, кн. 1-2, с. 16-22.

Процесите 1996: Процесите в съвременния български книжовен език. Кръгла маса, гр. Баня. – Българска реч, кн. 3, с. 5-14.

Първев 1999: *Първев, Хр.* Българският книжовен език в началото на ХХІ век (футурологични закачки и размисли). – Български език и литература, кн. 6, с. 9-10.

Радева 2001/2002: *Радева, В.* Българският език и науката за него. – БЕ, № 1, с. 41-46.

Райнов и др. 2008: *Райнов, В., Е. Мирчева, П. Костадинова*. Съвременният български книжовен език и българската държава. – Български език и литература, № 1, с. 12-15.

Станков 2003: *Станков, В.* За българския книжовен език през Възраждането. Научни факти и псевдонаучни тези. Македонски научен институт. С.

Станчева 1993/1994: *Станчева, Р.* Езиковите бележки като оценъчни изказвания (текстове). – БЕ, № 4, XLIII/XLIV, с. 374-377.

Станчева 1995: *Станчева, Р.* Кодифицирането на западноевропейските в българския книжовен език през ХХ век. – БЕ, № 1-2, XLV, с. 9-17.

Станчева 1997: *Станчева, Р.* Несъответствията между някои кодифицирани и некодифицирани граматични норми и обучението по български език. – Език и литература, № 3-4, с. 105-109.

Стойчева 2006: *Стойчева, М.* Европейска езикова политика. Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С.

Харалампиев 2006: *Харалампиев, Ив.* Може ли да се прогнозира бъдещето на езика. – В: По вековните пътеки на българския език. Избрани приноси. „Фабер“, Велико Търново, с. 43-49.

Щайнке 2008: *Щайнке, К.* Българският език и глобализацията. – Specimina philologiae Bulgaristika – Studia et Argumenta. Festschrift fuer Ruselina Nitsolova zum 65 Geburtstag, Band 151, Muenchen, S. 468-477.